

Przedmowa

Celem niniejszego opracowania jest ustalenie, czy i w jakim zakresie na poziomie europejskim gwarantowana jest sądowa ochrona praw jednostki. Przedmiotem analizy będą dwa systemy regionalne, w ramach których funkcjonują organy o charakterze sądowym: RE i ETPC oraz UE i TSUE. Za poglądami wyrażonymi w literaturze przedmiotu przyjmuję, że prawo do sądu oznacza nie tylko możliwość uruchomienia postępowania sądowego, ale także jego odpowiednie ukształtowanie, w tym bezstronność i niezależność samego sądu oraz skuteczność wyroku¹.

Wydaje się, że współcześnie w ramach wskazanych wyżej systemów regionalnych możliwe jest odtworzenie pewnego wspólnego minimalnego standardu prawa do sądu, w szczególności na podstawie art. 6 ust. 1 EKPCz oraz art. 47 KPP. Podstawową tezę badawczą jest założenie, że trybunały międzynarodowe, których zadaniem jest zapewnienie przestrzegania praw człowieka (w tym prawa do sądu), również powinny spełniać wymogi prawa do sądu.

Istotnym elementem publikacji jest także próba oceny skutków ewentualnego przystąpienia UE do EKPCz dla dostępu jednostki do sądowej ochrony jej praw. Wejście w życie TL oraz EKPCzprot14 spowodowało, iż z punktu widzenia obu systemów prawnych przystąpienie takie stało się możliwe. Zgodnie z art. 6 ust. 2 zd. 1 TUE: „Unia przystępuje do europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności”. Znowelizowany przez EKPCzprot14 art. 59 ust. 2 EKPCz stanowi natomiast, że „Unia Europejska może przystąpić do niniejszej Konwencji”.

W pracy, poprzez analizę obowiązujących przepisów prawa oraz praktyki ich stosowania przez oba trybunały, podjęto próbę odpowiedzi na trzy zasadnicze pytania:

- 1) Czy sądowa ochrona praw jednostki na poziomie europejskim jest w pełni zagwarantowana, tzn. czy kognicja sądowa obejmuje każde naruszenie prawa lub wolności jednostki?
- 2) Czy ustroj trybunałów oraz przepisy procesowe gwarantują jednostce efektywny dostęp do sądu?
- 3) Jakie będą skutki dla jednostki przystąpienia UE do EKPCz?

Zagadnienie sądowej ochrony praw człowieka w Europie jest przedmiotem wielu opracowań w polskiej literaturze prawniczej. Prace te mają jednak charakter natury ogólnej² lub opracowań dotyczących odrębnych systemów ochrony³.

¹ Zob. w tym zakresie E. Dynia, *Prawo do sądu*, s. 205; A. Łazarska, *Rzetelny proces*, s. 69.

² G. Michałowska, *Ochrona praw, passim*; H. Bajorek-Ziaja, *Skarga, passim*.

Przeprowadzenie szerszej analizy zagadnienia prawa do sądów europejskich orzekających w sprawach z zakresu praw człowieka ma doniosłe znaczenie z teoretycznego punktu widzenia. Konieczne wydaje się bowiem zbadanie i usystematyzowanie możliwych dróg dostępu jednostki do trybunałów. Istotne znaczenie ma też ustalenie zakresu i przedmiotu skarg możliwych do skierowania do obu trybunałów. W tym zakresie szczególnie istotna stanie się odpowiedź na pytanie, która z dróg procesowych (przed ETPC czy przed TSUE) jest właściwa w zakresie ochrony praw jednostki w określonych stanach faktycznych, a zatem jakie typy spraw należą do zakresu kognicji opisywanych trybunałów.

Publikacja ma też określone znaczenie praktyczne – może się stać swoistym przewodnikiem dla jednostek zamierzających skorzystać z możliwości ochrony ich praw przed trybunałami.

W związku z tym, że punktem wyjścia monografii jest analiza obowiązujących przepisów prawnych, podstawową metodą zastosowaną w pracy jest metoda dogmatyczna badania prawa. W celu ustalenia znaczenia przepisów prawa szczególne znaczenie mają dwa źródła. Po pierwsze, orzecznictwo ETPC oraz TSUE, którego analiza pozwoli na ukazanie rozwoju sądowej ochrony praw człowieka, ewolucji linii orzecznictwa dotyczącej poszczególnych praw, a przede wszystkim obecnej praktyki stosowania prawa przez te organy. Ustalenia w tym zakresie mają też istotne znaczenie dla próby odpowiedzi na pytanie, jak będą kształtowały się relacje między trybunałami po ewentualnym przystąpieniu UE do EKPCz. Po drugie, w pracy wykorzystany został dorobek doktryny – zarówno polskiej, jak i zagranicznej. Nie ulega wątpliwości, że ustalenia doktrynalne mają istotne znaczenie dla prawidłowego ustalenia znaczenia analizowanych przepisów prawa i właściwego zrozumienia orzecznictwa trybunałów.

Istotnym przedmiotem zainteresowania badawczego w niniejszej pracy są przepisy ustrojowe i procesowe dotyczące ETPC i TSUE. Do pełnego ukazania zagadnienia dostępu jednostki do sądu konieczne jest jednak także uwzględnienie przepisów prawa polskiego. W przypadku obu omawianych trybunałów decydujące znaczenie przypisywane jest bowiem ochronie praw jednostki przez sądy krajowe. Z tego względu szczególnym punktem odniesienia będą polskie prawo, doktryna i orzecznictwo.

Publikacja dzieli się na siedem rozdziałów. W rozdz. I określony został zakres spraw podlegających ochronie sądowej w ramach każdego z opisywanych systemów. Zasadniczą część rozdziału stanowi zatem rekonstrukcja katalogów praw zawartych w EKPCz oraz KPP, a także wskazanie, jakie relacje zachodzą między prawami chronionymi w ramach odrębnych systemów. Warto wyjaśnić, że w obu systemach analiza przepisów wskazanych aktów jest uzupełniona szerokim orzecznictwem trybunałów. Wskazać bowiem należy, że orzecznictwo ETPC w sposób znaczący uzupełniło ochronę konwencyjną, w szczególności poprzez stosowanie metody interpretacyjnej „praktyczności i efektywności”. Za jej pomocą ETPC wywodzi, że wykonując zobowiązania konwen-

³ Zob. np. L. Garlicki, w: *Garlicki, Konwencja*, t. 2, *passim*; M.B. Wilbrandt-Gotowicz, *Reforma systemu*, *passim*; Barcz, *Ochrona*, *passim*; System ochrony prawnej, *passim*.

cyjne, państwa nie mogą ograniczać się do nieingerowania, ale muszą także zapewnić realne gwarancje dla praw i wolności określonych w EKPCz⁴. Z kolei TSUE w okresie poprzedzającym przyjęcie KPP oraz później, gdy KPP nie miała jeszcze mocy wiążącej⁵, zapewniał ochronę sądową prawom podstawowym, które wywodził z tzw. zasad ogólnych prawa. Obecnie, zgodnie z art. 6 TUE, unijny system praw podstawowych ma trójfilarową konstrukcję, znaną z Traktatu ustanawiającego Konstytucję dla Europy, na który składają się: KPP, prawa podstawowe zagwarantowane w EKPCz, prawa podstawowe wynikające z tradycji konstytucyjnych wspólnych państwom członkowskim⁶. Omówienie każdego ze wskazanych elementów uzupełnione zostanie rozważaniami na temat skutków Protokołu polsko-brytyjskiego dla stosowania KPP w Polsce.

W rozdz. II pracy przedstawiono właściwość ETPC oraz TSUE. Ustalenia w tym zakresie mają istotne znaczenie dla późniejszych rozważań związanych z dostępem jednostki do tych trybunałów, ponieważ każdy organ o charakterze sądowym może rozstrzygać jedynie sprawy należące do jego właściwości. Istotnym elementem tego rozdziału jest także zagadnienie kontroli aktów unijnych przez ETPC. Rozważania przedstawione w tym fragmencie pracy pozwolą na ocenę, czy w obecnym stanie prawnym jednostka w każdej sytuacji może dochodzić swych praw przed europejskimi organami sądowymi. To z kolei umożliwi późniejsze zbadanie, na ile planowane przystąpienie UE do EKPCz uzupełni istniejące luki w dostępie do trybunałów.

Rozdział III poświęcony został zagadnieniu prawa do sądu w systemie RE i UE. Na podstawie dotychczasowego orzecznictwa, w szczególności ETPC, opisane zostały cztery aspekty tego prawa, a zatem: niezawisłość i bezstronność sądu, dostęp do sądu, rzetelność procesu sądowego oraz prawo do uzyskania wyroku sądowego. Jak już wskazano, przedstawiane w dalszych częściach pracy regulacje natury proceduralnej, w szczególności związane z dostępem jednostki do sądowej ochrony i jej pozycją w postępowaniu przed ETPC i sądami UE, będą oceniane z punktu widzenia zapewnienia standardów wynikających z prawa do sądu. Warto zatem wyjaśnić, że rozdz. IV–VII odpowiadają wskazanym wyżej grupom uprawnień szczegółowych wynikających z prawa do sądu.

Rozdział IV zawiera krótkie przedstawienie statusu sędziów obu trybunałów. Szerzej analizie poddane zostało zagadnienie wyboru sędziów, co jest szczególnie istotne z punktu widzenia ich bezstronności i niezawisłości.

W rozdz. V omówiono skargę indywidualną do obu trybunałów. Przy określaniu przedmiotu skargi (w przypadku TSUE – różnych typów skarg) wskazany został związek z prawami jednostki gwarantowanymi w – odpowiednio – EKPCz i KPP. Dokład-

⁴ A. Mowbray, *The Creativity*, s. 78; zob. także wyr. ETPC z 9.10.1979 r. *Airey v. Irlandii*, skarga Nr 6289/73, HUDOC.

⁵ Do dnia wejścia w życie TL KPP była aktem wiążącym wewnątrz, tzn. mogła wywoływać skutki prawne w stosunku do instytucji, ale nie wobec jednostek czy państw członkowskich. Zob. C. Mik, *Karta Praw Podstawowych: wyznaczniki*, s. 62–63.

⁶ I. Pernice, *The Treaty of Lisbon*, s. 240.

nej analizie poddane zostały także zagadnienie podmiotu uprawnionego do wniesienia skargi indywidualnej oraz jej warunki formalne. Przedstawiono także rolę sądów krajowych, należy pamiętać bowiem, iż system konwencyjny ma charakter subsydiarny wobec systemów krajowych⁷, natomiast zgodnie z prawem UE sądy krajowe są jednocześnie sądami unijnymi i to one odgrywają najważniejszą rolę w zakresie stosowania prawa unijnego⁸. W rozdziale tym omówione zostały również zagadnienia środków tymczasowych, kosztów oraz pomocy prawnej. Rozdział został zakończony krótkim przedstawieniem propozycji aktu określającego zasady, na jakich UE przystąpi do EKPCz. W tym zakresie istotne będzie ustalenie, czy akcesja ta mogłaby doprowadzić do pełniejszej ochrony sądowej praw jednostki.

W rozdz. VI podjęto zagadnienia postępowania przed ETPC i TSUE. Przeanalizowano regulacje dotyczące języka postępowania, reprezentacji stron postępowania oraz jawności postępowania. Zasadniczą część tego rozdziału stanowi przedstawienie przebiegu postępowania przed trybunałami, ze szczególnym uwzględnieniem realizacji zasady kontrydiktoryjności oraz równości stron postępowania.

Ostatni rozdział zawiera omówienie typów orzeczeń kończących postępowanie przed trybunałami oraz środków zaskarżenia dostępnych dla stron. Z punktu widzenia jednostki szczególnie istotne znaczenie ma ostatnia część rozdziału, poświęcona wykonywaniu orzeczeń trybunałów i rozwiązaniom prawnym mającym służyć zapewnieniu ich skuteczności.

Pracę podsumowują uwagi końcowe, w których przedstawiono konkluzje wynikające z przeprowadzonej analizy obowiązujących rozwiązań prawnych i praktyki orzeczniczej trybunałów. Na koniec przedstawiono odpowiedzi na postawione we wstępie pytania badawcze.

Publikacja niniejsza została przygotowana na podstawie rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem prof. dr. hab. *Zdzisława Kędzi* na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Bardzo dziękuję recenzentowi wydawniczemu prof. dr. hab. *Andrzejowi Wróblowi* za jego cenne uwagi i wskazówki.

⁷ Nowicki, Wokół Konwencji, 2009, s. 22.

⁸ K. Lenaerts, D. Arts, I. Maselis, Procedural Law, s. 3.